100 år med dyr og fugler rundt Vettakollen

Tekst og foto: Carl Huitfeldt

Det er skrevet mye om hus og mennesker i dette bladet gjennom årene. Men dyrenes og fug–lenes historie vet vi lite om. Undertegnede har bodd i området Stjerneveien hele livet og har gått på kryss og tvers mellom Skådalen og Sognsvann i alle år siden slutten av 1950-tallet, alltid med åpent øye for dyr og fugler.

Major Sverre Spjeldnæs (1882-1948) og fru Olga kjøpte tomt og hus i Stjerneveien i 1924. Han var en ivrig friluftsmann.

Også mine foreldre, mormor og morfar, var orientert mot Marka – det spennende som lå lengre opp. Min morfar, major Sverre Spjeldnæs, kjøpte huset i Stjerneveien i 1924, hvor vi fortsatt bor. Han, mine onkler, geologiprofessor Nils Spjeldnæs (1926-2006) og Trygve Spjeldnæs (f.1930), og min mor Johanne (f.1932), har fortalt mye som supplerer mine egne observasjoner og minner som strekker seg over 60 år. Med dette nesten hundreårige tidsspennet er det mulig å antyde litt om hvordan naturen har endret seg i dette området.

Området i naturen

Før krigen var det lite veier og bebyggelse ovenfor trikkelinjen. Gulleråsveien, Gråkamveien og Tennisveien var der – også Trosterudveien, opp til krysset hvor Gråkamveien begynner. Stjerneveien gikk bare opp til nr. 4, der Melkeveien senere skulle starte. De fleste husene, også de eldste, lå nede nærmest banen. Tomtene var store, mellom 4 og 6 mål. Det gikk flere stier fra villabebyggelsen opp til den gamle Ankerveien, videre til Skådalen, Vettakollen, Fuglemyra og Båntjern. Det var mer granskog enn i dag, men samtidig åpent terreng. Løvtrær og kratt var det lite

Elg i hagen i Stjerneveien.

av. Etter krigen ble det fart i utbyggingen; det kom nye veier og stadig flere hus. Rundt 1950 var alle veiene ferdig anlagt.

Større dyr

Elgen var alltid i nærheten, spesielt om vintrene kom de store dyrene ned til bebyggelsen og inntok hagene. Den var nok vanligere tidligere; elgene kom i familiegrupper, - min mormor fortalte om en flokk på 12 dyr som sto utenfor porten en gang på 1930-tallet. Den gang var elgbestanden i Oslomarka likevel på et lavt nivå, den hadde økt noe etter fredningen i 1924, men så ble det enda mindre elg under krigen. Mest elg var det nok på 1980-tallet, som følge av at man to tiår tidligere begynte med rettet avskyting og med flatehogst i skogbruket. De siste årene er elgen igjen blitt mer fåtallig og treffes ikke så ofte. Jeg skal her begrense meg til én elgopplevelse; det var på 90-tallet, i september, innerst i Stjerneveien. Der sto herr Engelhardtsen på balkongen, og klappet og ropte: «Gå hjem! Gå hjem!» til elgen som sto i hagen og tok epler, helt uaffisert.

Rådyr, som det i dag er så mange av, kom for alvor på 1980- og 90-tallet,

Rødreven er fortsatt stadig innom.

samtidig med de milde vintrene. Tidligere var rådyr mye mindre vanlig; om de fantes her før krigen, vet jeg ikke. I alle fall skal de ha innvandret til Oslo i begynnelsen av 1900-tallet. Dette er altså en art i fremgang, som profiterer på klima–endringene.

Grevlingen har vært her hele tiden, men i lite antall; ikke er den så lett å se heller – nattdyr som den er, men mange har nok opplevd at den har vært i søppelkassen. Den liker seg best i gamle hager, hvor den kan ha bolig i komposthauger. Det samme gjelder pinnsvinet. Bestanden har gått drastisk tilbake, også i vårt område. Jeg har ikke sett dem her på over 20 år. Det er særlig biltrafikken som tar knekken på dem.

Også ekorn ser man mindre av i dag enn tidligere. Rødreven derimot, tror jeg har vært temmelig stabil. Under krigen var det godt med rev, den hadde gode dager blant villaene på Vettakollen – da mange hadde høns og kaniner hjemme, så også hos oss. Men reven lusker fortsatt rundt; bare i det siste året har jeg sett den flere ganger, til og med et valpekull ved Båntjern sist sommer. Hare forekommer også; den har vært rundt huset år om annet, og litt oppe i skogen er det en fast bestand.

De større rovdyrene har forekommet i Nordmarka, mest før i tiden. Men her, rundt Vettakollen, har jeg aldri hørt om dem. Går vi litt lengre

unna, skal en ulv være sett på isen på Maridalsvannet i 2002 og en elgkalv var drept av ulv mellom Sognsvann og Ullevålseter i oktober 2018 (Kilde Viltnemnda/Nordre Aker Blad 1.10.2018). Det er også rapportert om gaupe ved Sørkedalen skole i 2017. Så helt sikker kan man aldri være!

Mindre dyr

Mus og rotter har alltid vært til stede, men i varierende antall. Mus har topper hvert tredje eller fjerde år, og går inn i husene. Rotte derimot, synes å ha en særegen utvikling. Det skal ha vært lite av den før krigen. Men da folk i villaene under okkupasjonstiden begynte å ha høns hjemme, da kom rottene også i stort antall. Rotteplagen skal ha vært ganske betydelig under krigen. Så virker det som om det gikk tilbake med rottebestanden, og det var lite i mange år; først etter årtusenskiftet har rottebestanden tatt seg opp igjen og gått oppover fra banen. Rotter kan nå påtreffes helt oppe i de øverste veiene.

Så har vi flaggermusene, det er faktisk mange varianter av dem; det kunne vært en egen artikkel! Vi har hatt dem på loftet i alle år - vår egen koloni, og det er ikke bare hyggelig, de lager ikke så lite ekskrementer. En gang påtraff min kone et eksemplar i entreen nede. Det var heller ikke hyggelig. Men dette er visstnok bare sommeropphold. Forskerne vet lite om hvor de er resten av året. Sist sommer var imidlertid flaggermusene borte fra vårt loft, trolig på grunn av svikt i tilgang på insekter. Det skal også være flaggermuskolonier i Gaustad gruve øst for Båntjern. Røyskatt har jeg aldri sett i området her, men «lillebroren», snemusen, har vi derimot støtt på i hagen et par ganger.

Og så var det ormen da. Huggorm har det vært mye av tidligere. Min mor forteller at da Melkeveien ble anlagt etter krigen, krydde det av huggorm der. De fant store kolonier av ormer, og det gjorde stort inntrykk på barna i området. Også langs stien opp til Planetveien og videre opp til Vettakolltoppen var det mye orm. I dag er den sjelden å se, men for to år siden hadde vi en inntil husveggen, så den finnes fortsatt.

Før vi går over til fuglene, må nevnes litt om fisk og amfibier (!). I Båntjern har det alltid vært både abbor og gjedde. Gjedden er fåtallig, men kan bli ganske stor. På 70-tallet var det en stor en som hadde strandet i bekken nedenfor. Den ble funnet av noen smågutter og avbildet i Akersposten! Kreps er det forresten også i Båntjern. Å krepse der i mørke høstkvelder husker jeg var svært spennende. Og så hentet vi froskeegg om våren og prøvde å ale opp frosker i syltetøyglass hjemme. I de to puttene øverst i Båntjernveien lever det

Trygve Spjeldnæs – 12 år - med en jerpe han hadde skutt under Vettakollen, trolig 1942.

stor og liten vannsalamander. De er sjeldne rødlistede arter, og vi brukte dem for det de var verdt for å hindre at hoveduttaket til Vettakollen høydebasseng skulle legges her, da kampen om dette sto i 2006-07.

Fugler

På min liste er det ikke mindre enn fem hønsefugler! Den mest karakteristiske for området er jerpen. Den ligner på rype, men er finere i fargene. Jerpe har alltid vært å finne i de bratte liene under Vettakolltoppen, dog i stadig mindre antall. Den siste jeg så var en ribb fra hønsehauk i min egen hage. Så har vi orrfuglen, også den var vanligere før. Da så man dem beite i bjerketrærne. Mine onkler fortalte om mange fine leiker på Fuglemyra i årene før og under krigen. Orrhanene har spilt der senere også, men i dag må man nok til Frønsvollen for å ha håp om å høre dem tidlig i mai. På 80- og 90-tallet var det også fasaner i området. En gang skremte jeg opp tre flotte haner i Melkeveien! Men nå er de forsvunnet. Det skulle gå nesten 60 år før jeg støtte på «han far sjøl»! Tiuren traff jeg ved Fuglemyra sist høst! Og så var det rype da. Rype her, nei, det

Kattuglene holdt til i pipen i Stjerneveien 4 før i tiden.

må være tull. Det mente jeg også, da min gamle onkel fortalte at de «ofte» traff rype rundt Vettakollen. Så en kald vinterdag, den 5. februar i år, opplevde jeg lirypa hvit og fin, løpende fem meter foran meg, rett øst for Vettakolltoppen.

Av vann- og vadefugler er det naturligvis lite å melde om. Stokk–and har alltid hekket ved Båntjern. I senere år har det også vært kvin–and og krikkand å se her, også på Fuglemyra. Her, og på små myrer i Skådalen kan man også se skog-snipe, tidligere kunne man også treffe vipe her. Til vadefuglene hører også rugden, den merkelige store og lubne fuglen som flyr i ring på for-sommerkvelden, surrer og grynter! I gamledager ble den kalt for bekkasin og var et yndet jaktobjekt. Den fantes i hele vårt område for 100 år siden, derav Rugdeveien. Arten har gått jevnt tilbake, men så sent som i fjor vår trakk den i Skådalen.

Rovfugl og ugler forekommer naturligvis også i dette området. Hønsehauken er regulær, men van-skelig å oppdage. Spurvehauken er litt lettere å se, da den ofte jakter småfugl på fuglebrettene nede i bebyggelsen. Vår og høst har jeg observert både fjellvåk, musvåk og kongeørn fra hagen i Stjerneveien.

Idylliske Båntjern har alltid hatt et rikt dyre- og fugleliv.

Av ugler er det egentlig bare én, kattuglen. Den har holdt til i de store hagene mellom Gulleråsen og Ankerveien så lenge jeg kan huske. I dag er dette området mer begrenset, men uglen skriker og piper fortsatt om natten her. Men vi har den ikke lenger i pipen, den hadde dagplassen sin der i mange år – ofte var det to ugler – en i hver åpning. Det samme var det i Gråkamveien 24 på 60- og 70-tallet husker jeg, et av de gamle laftehusene der familien Berner bodde.

En fugl som savnes i dag, er gjøken. Det er noe av det første jeg husker – fra barneparken på Midtstuen i 1960 – å høre gjøken! Da var dette en relativt vanlig fugl. Nå er det vel 40 år siden jeg har hørt den på disse kanter. Langs Skådalsbekken har jeg sett både fossekall og vintererle. I guttedagene rundt 1970 snekret undertegnede og Rein Dammann (1956-2020) et stort antall fuglekasser som vi hengte opp mellom toppen og Fuglemyra, og vi fikk meiser i alle. Jeg har klart inntrykk av at det var mer liv i skogen før.

Ganske mange fugler er det blitt mindre av med tiden, men det kommer også nye. En stor fugl som ses

oftere i dag, er ravnen, den som kalles «ødemarksfuglen». Den finner nå åpenbart mat i nærheten av bebyggelsen, og kan ses helt ned mot Slemdal – når som helst på året. Også den store hakkespetten, svartspetten, kan det virke som det er blitt mere av. De artene som er helt nye, er småfugl som stillits og kjernebiter, begge finkefugler med flotte farger som kan dukke opp på fuglebrettet. Av nye fenomener i vårt område må også nevnes måkene, gråmåke og fiskemåke, de flyr ofte høyt, men de kan være mange. Og så ser vi nå gråhegren og storskarven, både i Smestaddammen og i Frognerparken! Dette siste viser med tydelighet at naturen og klimaet forandrer seg. Men noe er fortsatt stabilt: Den lille svart-hvite fluesnapperen dukker opp ved fuglekassen den 5. mai – hvert eneste år!

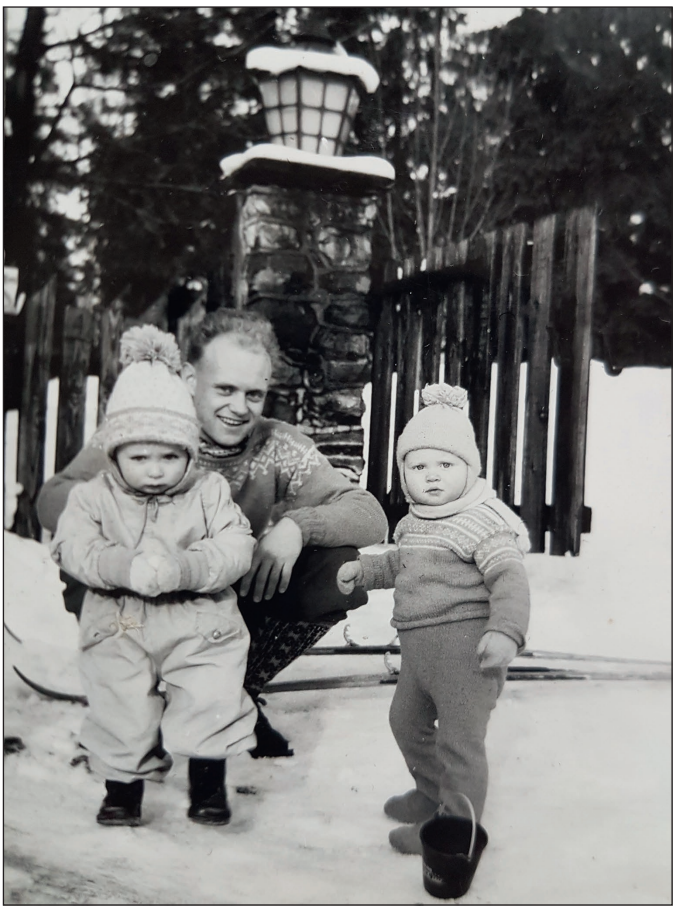

Klar for tur – forfatteren sammen med Rein og Erik Dammann, vinteren 1957-58. Foto: Claus Huitfeldt.

Morten Malmø: "OSLO VEST"

Tekst: Finn Holden

Morten Malmø har utgitt på eget forlag en stor bok om bydelene Frogner, Ullern og Vestre Aker under tittelen OSLO VEST. I tillegg har han egne kapitler om vann og elver, veier, trikk og T-bane, krigen, idrettsstjerner og verdenskjente kunstnere. Det er blitt en flott bok med svært mange gode bilder tatt av forfatteren selv.

Dette er så mange store temaer at det vil være urettferdig å nevne ting man kan savne. Da er det merkelig at Malmø har funnet plass til bilde av både Gestaposjefen Fehlis, hans datter og hans elskerinne.
Malmø skriver at målet har vært å gi et øyeblikksbilde og rett og slett med ord og bilder fortelle litt om historien. Det er få historiske bilder, men til gjengjeld fine inntrykk av mennesker, natur, bygninger og liv i året 2020. Mange fine montasjer, for eksempel den om Majorstuen, gir et veldig godt bilde av livet i området. På side 16 skriver Malmø om brannen på Balkeby i 1879 og nevner at «dette var den siste alvorlige bybrannen i Oslo». Det er avhengig av hva man legger i begrepet «bybrann», om man tenker på antall rammede bygninger eller antall omkomne. I november 1938 var det en dramatisk brann på Frogner, i loftsleiligheten i Hegdehaugsveien 32 på hjørnet av Oscars gate. Et fotoatelier feiret 40 årsjubileum, og utpå kvelden begynte det å brenne i girlandere og gamle filmruller som var hengt opp under taket. Redde gjester løp mot inngangsdøren, men denne åpnet innover, så ingen klarte å slippe ut. I alt 29 mennesker omkom, noen da de kastet seg ut av vinduet. Bare én av gjestene reddet livet, hun hadde forlatt lokalet en halv time før brannen.

OSLO VEST er en vakker bok. Alle vil finne noe av interesse.

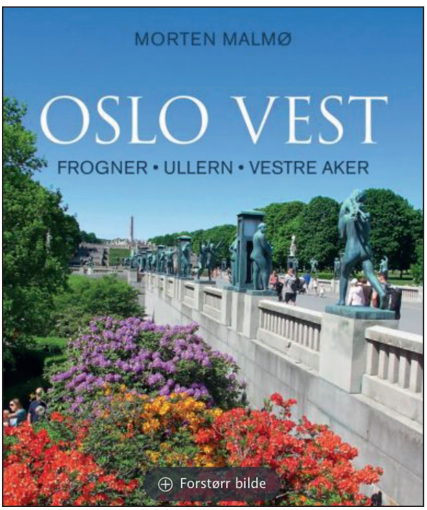

Slemdalsbekken – hvor går den?

Tekst: Frederik Zimmer

Foto: Arkiv

I vestre kant av Hemingbanen, fra parkeringsplassen og nordover, går det et 60-70 meters bekkeløp. Dette er en del av Slemdalsbekken, og omtrent det eneste av denne som fortsatt går i dagen. Egentlig het vel bekken Slima, og Slemdal må være oppkalt etter den. Slemdal er ikke mye til dal, og bekken i dalen er nok ikke av de største. Men hvor kommer Slemdalsbekken fra, hvor går den videre fra Hemingbanen, og hvor ender den opp?

Under en opprydning for noen år siden fant jeg en kopi av et kart over Christiania og omegn fra 1844. På den tiden var praktisk talt ingen bekker og elver lagt i rør, og blant mange bekker og elver er også Slemdalsbekken tegnet klart inn på kartet. Dette pirret nysgjerrigheten. Kunne det være mulig å finne ut hvor Slemdalsbekken gikk (eller går, for den finnes jo fortsatt selv om den går i rør)? Utstyrt med det gamle kartet og et kart over det nåværende veinettet, og vel vitende om at vann helst renner nedover mot laveste punkt i terrenget, gikk jeg ut på bekkejakt.

Renner ut i Hoffselva

Lettest er det å finne ut hvor Slemdalsbekken slutter. Det gamle kartet viste at den renner ut i Hoffselva der denne har en markert sving mot øst ved Hoff, omtrent der Konventveien ender i dag. Der kan man, ved moderat vannstand, se et rør som leder vann ut i Hoffselva. Jeg er ganske sikker på at det er Slemdalsbekken. Det går et tydelig søkk i terrenget derfra og nordøstover på østsiden av Konventveien og Soelvolds vei opp mot Nedre Silkestrå. Der går bekken ganske sikkert.

Når Slemdalsbekken renner ut i Hoffselva, er denne et resultat av at flere velkjente bekker allerede er rent sammen: Skådalsbekken (som kommer nesten fra Tryvann), Styggedalsbekken (som kommer fra Øvresetertjern) og Makrellbekken (som kommer fra Besserudtjernet). Hoffselva ender som kjent i Bestumkilen ved Maritim.

Men hvor kommer Slemdalsbekken

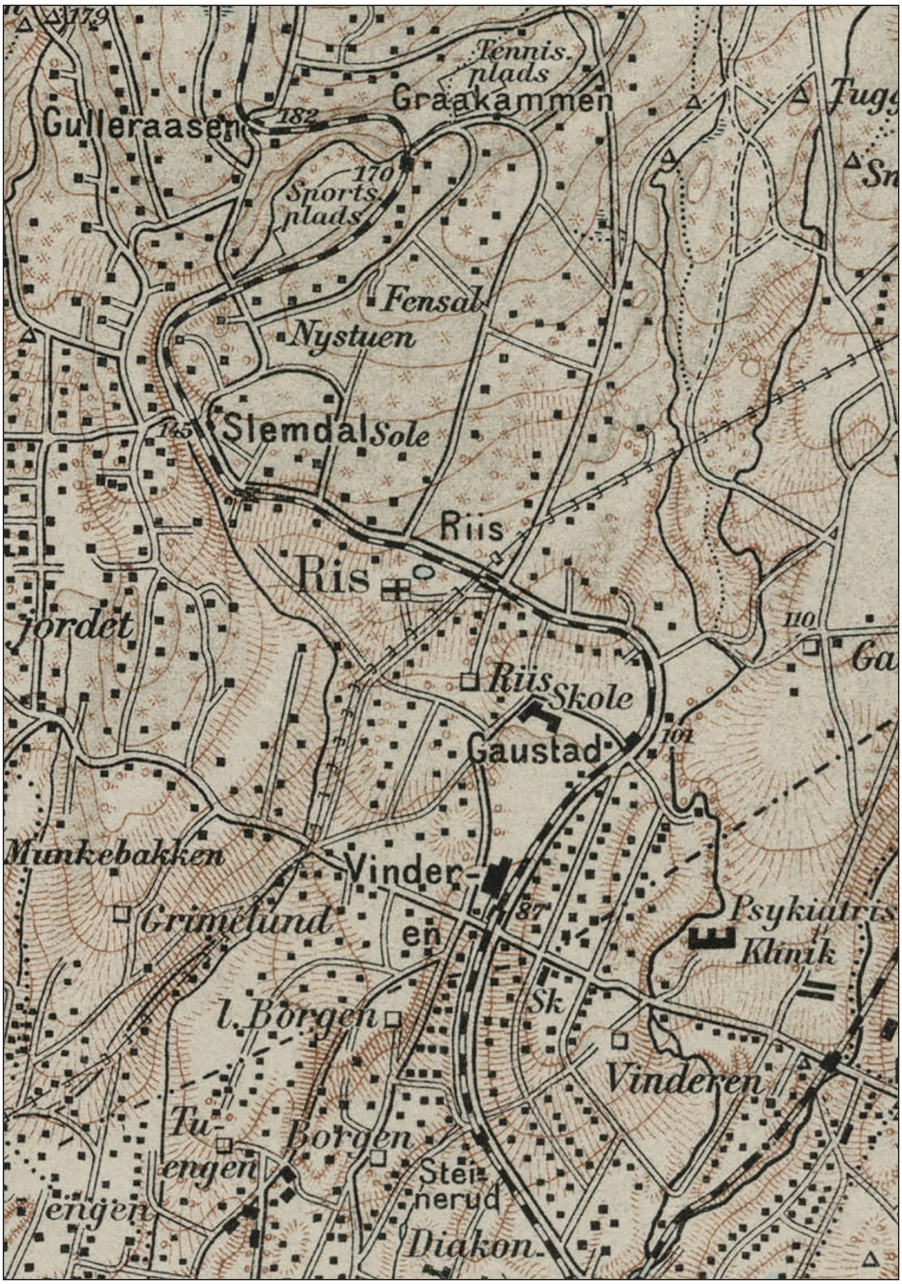

Kart som viser Slemdalsbekken fra 1932. Følg den sorte linjen rett vest for Slemdal.

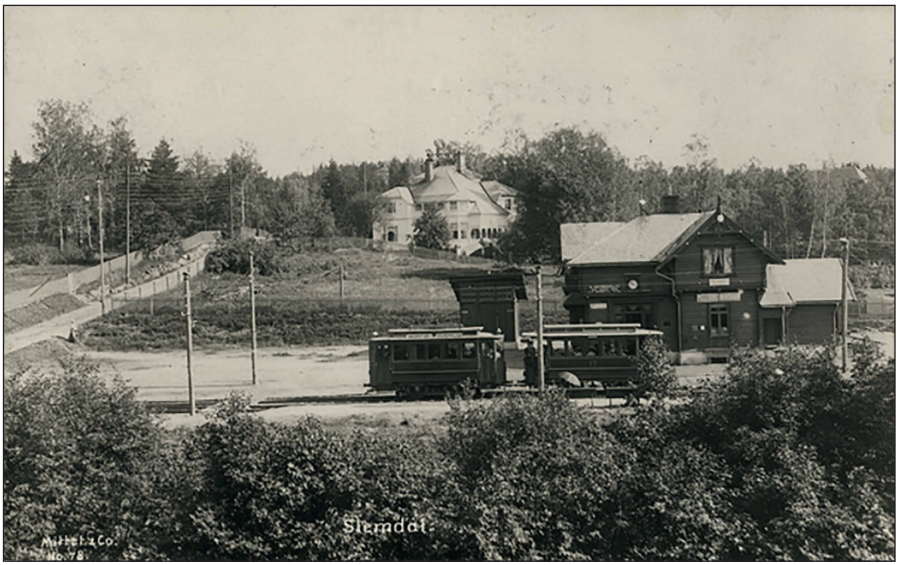

Slemdal stasjon 1910. I forgrunnen renner bekken Slemdalsbekken eller Slima.

fra før den kommer frem i dagen på Hemingbanen? Den går langs foten av skrenten mot Holmenkollbanen i nord, og før siste utbygning på Hemingbanen var mer av den i dagen her. Noen husker kanskje at barkeløypa, som en del år på 1970 og 80-tallet gikk rundt banen, kunne være ganske våt i dette partiet. Bekken kommer opplagt ned skråningen rett ovenfor Gråkammen stasjon, og dit kommer den etter å ha gått under Hemings tennisbaner og i fordypningen i terrenget der det nå er terrasseblokker, til svingen i Gråkamveien etter at denne så vidt har berørt Trosterudveien. Her går bekken i dagen noen titalls meter, inne i en privat hage.

Hvor starter den?

Vi er nå ved foten av den ganske bratte skråningen opp mot Melkeveien og Stjerneveien. Bekken må komme ned der et sted, og en nærliggende tanke er at den krysser Melkeveien på det laveste punktet mellom de to stedene der Melkeveien og Stjerneveien danner kryss. Men lar det seg gjøre å finne ut hvor bekken nærmere bestemt starter? Den kommer avgjort ikke fra Båntjern, for det er Risbekken som renner ut derfra (og Risbekken møter Sognsvannsbekken på Gaustad og ender i Frognerkilen). Men noen titallsmeter syd for Båntjern er det en myr, som lett gjør stien mot Stjerneveien

og vestre utløper av Melkeveien våt. Vannet fra denne myra renner sydover, og altså ikke nordover mot Båntjern. Dette kan man se både av den lokale topografi og av orienteringskart. Min teori er at dette er starten på Slemdalsbekken. Hvis dette er riktig, krysser den Stjerneveien og renner så ned mot Melkeveien. Slik terrenget ser ut, er dette sannsynlig.

Men hvordan kommer bekken fra Hemingbanen til Hoff? Første spørsmål er hvordan bekken overhodet kom seg opp fra Hemingbanen. Det er jo en skrå bakke opp der parkeringsplassen er nå. Forklaringen må være at terrenget her er blitt hevet i forbindelse med anlegging av Gulleråsveien i sin tid. Herfra og sydover markerte bekken trolig grensen mellom gårdene Grimelund og Ris og enda lengre syd mellom Grimelund og Store og Lille Borgen. Dette kan man se av et kart trykket på s. 39 i Finn Holdens bok «Vestre Aker- En bygd blir by» (2018).

Fra der Slemdal stasjon er nå, kan det på det gamle kartet se ut som om bekken renner et stykke langs Slemdalsveien. Men etter terrenget å dømme er det mer sannsynlig at den omtrent følger Risalléen. Rett før der gravlunden er nå, gjør bekken i henhold til det gamle kartet en markert sving til høyre (dvs. sydover), og det passer med noe som ser ut som et gammelt bekkedrag mellom Ekelyveien og Risbakken. Bekken må krysse Store Ringvei og Holmenveien omtrent ved Lille-Vinderen og må så renne et stykke rett øst for Store Ringvei, der terrenget er lavt. Akkurat hvor den så krysser Sørkedalsveien og finner veien ned mot Nedre Silkestrå, var ikke så lett å se av det gamle kartet eller terrenget. En fristende tanke er at den renner ned Bekkeliveien, som vel i så fall ville være oppkalt etter Slemdalsbekken.

Elektroniske kart gir svar

Det finnes jo en fasit på disse spørsmålene. En forespørsel til Bymiljøetaten ledet til at jeg fikk tilsendt et elektronisk kart som viser bekkeløp i Oslo og hvor de ligger i dagen og hvor i rør. Kommunens kartgrunnlag fører ikke Slemdalsbekken helt opp til myra syd for Båntjern, men lar den starte omtrent i krysset (det østlige) mellom Melkeveien og Stjerneveien. Men dette motsier ikke min teori, for det er fullt mulig at vannet fra myra renner ned dit.

Kartgrunnlag viser for øvrig at bekken har et annet tilløp også. Det kommer inn fra nordøst og begynner omtrent der Trosterudstien tar av fra Trosterudveien. Her er det for øvrig ikke så langt over til Risbekken, som går i skogkanten på den andre siden av Trosterudveien. Et lite høydedrag omtrent der Trosterudveien går holder imidlertid bekkene fra hverandre. Dette sideløpet følger et markert

søkk i terrenget ned mot Gråkamveien, der de to tilløpene møtes.
Kartgrunnlaget bekrefter at Slemdalsbekken renner omtrent i Risalléens trasé og ned mellom Risbakken og Ekelyveien. Det viser videre at bekken krysser Sørkedalsveien omtrent der Svalbardveien munner ut i Sørkedalsveien (med lyskryss). Dette er noe lenger øst enn det jeg antok. Bekken renner så litt inn på Vestre gravlund, ut fra denne langs Skøyenstubben og krysser så over til Guldbergs vei og derfra ned bakken til Nedre Silkestrå, der den treffer Heggelibekken (også i rør) som kommer inn fra nord-vest. Denne har et av sine utspring omtrent ved krysset Monolittveien/Konventveien. Kart–grunnlaget indikerer at Bekkeliveien må være oppkalt etter Heggelibekken og altså ikke Slemdalsbekken.
Oslo kommune har som politikk å åpne en del bekkeløp som nå ligger i rør. Men planene omfatter ikke Slemdalsbekken, som nok er lagt i rør for godt.

Slemdalsbekken eller Slima renner gjennom en privat hage. Foto fra begynnelsen av 1900-tallet.

Litt mer om Slemdalsbekken

Tekst: Eystein F. Husebye

Foto: Arkiv

Det var veldig interessant å lese Frederik Zimmers redegjørelse og fortelling om bekken.

Jeg er særlig interessert i bekkens løp forbi Slemdal, fordi det vil komme store forandringer her i tiden som kommer. Det gjør det viktig å trekke frem denne historikken. Kanskje kan det åpne seg en mulighet for, på en eller annen måte, å få markert bekkens løp gjennom Slemdal.

Jeg tror Frederik Zimmer gir en riktig beskrivelse av bekkens løp fra myrområdet nedenfor Båntjern og til Skøyen. Den stemmer godt med Hans Fredrik Horns beskrivelse fra 2013, gjengitt i Oslo Elveforums skrift om Hoffselven.

I siste nummer av vårt medlemsblad (nr. 1/2021) har Finn Holden en veldig interessant artikkel om veier i Vestre Aker rundt 1850. Kartene på sidene 33 og 35 fra henholdsvis 1844 og 1867 viser bekkens løp helt tydelig. Det samme gjør kartet over Nordmarka tegnet av ingeniør Ernst Bjerknes i 1890, kjent som verdens første skikart. Både kartet og utdrag fra hans bok «Med ski, velosiped og skissebok» fra 1944 er inntatt i vårt medlemsblad nr. 3/2006. Vi kan sitere fra side 14 her om hvordan skiløpere kom seg fra Majorstuen til Frognerseteren:

«Fra Majorstuen gikk ruten like bak låven på Lille Frøen og videre nedenfor Vinderen og Ris og op over Engerjordet til Slemdal, en liten plass som lå på haugen like ved den nåværende stasjon. Her kunde man få kaffe og brus og selters. Og det var nok mange skiløpere som tok sin første hvil her. (...) Fra Slemdal måtte man ned en liten bakke over Slemdalsbekken, hvor passasjen var nokså trang gjennem krattet langs bekken, og da den ofte kjøvet (.....), kunde den være vrien nok å komme over. Den ble da også almindelig kalt damens fallgrube.».

Det vi kan fastslå er at det gikk et ganske dypt bekkefar gjennom Slemdal. Dette vises av gamle fotografier av Slemdal stasjon, Slemdal hotel og Slemdal skole som er tilgjengelig digitalt. Risalléen var ikke bygget. Den fylte nok igjen bekkefaret nedenfor Slemdal. Det samme skjedde da veien senere ble bygget videre nordover forbi østsiden av Slemdal skole og opp mot den kryssende Gulleråsveien.

Delingen av Holmen gård i 1829

Tekst: Hans A. Grimelund-Kjelsen

Foto: se hvert bilde

Holmen gård kan ha eksistert før folkevandringstiden på 500-tallet, og har vært sentral og betydningsfull i Vestre Aker gjennom århundrene. Den skiller seg ut fra de øvrige gårdsbruk på flere måter.

For det første lå den til dels i bondeselveie allerede fra 1500-tallet. Da ristet gården av seg det tidligere eierskapet til kirken, klosteret og kongen. I tillegg, og med litt velvilje, kan vi også si at gården har tilhørt samme slekt frem til våre dager. Først i 1992 solgte Ole Jonas Holmen Østre Holmen utenom slektsbåndene, til Erik Tønseth. Vestre Holmen er fortsatt i holmenslektens eie.

Storgården Holmen

Arealmessig var Holmen blant de aller største i Vestre Aker. Bogstad herregård var i en klasse for seg, men bortsett fra den var det knapt

Østre Holmen gård slik den ser ut en aprildag i 2021. Foto: Johan Ditlev-Simonsen

Kårbolig til Østre Holmen gård i 1895, ukjent fotograf.

noen som hadde større samlet inn–mark og utmark enn Holmen. På det meste utgjorde arealet over 6 000 dekar der det strakte seg opp mot Holmenkollen og Frognerseteren. Det var nær dobbelt så mye som på Ris og Gaustad, eksempelvis. Se kartvedlegg over eiendommen, gnr. 27 og 33, utarbeidet av Bondelaget i 1886. Gnr. 35, 41 og 42, viser henholdsvis Grimelund, Ris og Gaustad.

Gårdens omfang skiftet riktignok gjennom årene med vekselvis fradelinger og gjenkjøp av teiger og parter. Men den var samlet på én hånd både i 1701, 1781 og i 1804. Sistnevnte år het eieren Ole Nilssøn Wold Smestad. Da han døde i 1820 etterlot han seg tre sønner. Eldstemann fikk Smestad, men de to yngste, Jokum (Johannes) og Hans, skulle arve hver sin halvdel av Holmen.

Formelt ble Holmen delt mellom brødrene i en østre og vestre del ved en skylddelingsforretning i 1829. Selve skylddelingsdokumentet er hentet i Riksarkivet, og transkribert til trykkskrift av Anne Merete Ranum Aass. Det har vært vanskelig å tyde hele ordlyden i skylddelingsforretningen, enn si at den presist klargjør grensen mellom Østre og Vestre. Grensen beskrives gjennom merkede furu- og grantrær som for lengst er hugget ned. Nevnelse av små daler og myrer hjelper heller ikke særlig på vår forståelse av grensen i dag. Skylddelingsforretnin-

Vestre Holmen gård i 2018. Foto: Knut Bryn

gens grensebeskrivelse har således mest historisk interesse i vår tid. Grenseoppgangen kan bedre fastslås gjennom de eiendomssalg som fant sted fra de respektive bruksnumre på Vestre og Østre Holmen.

Delt likt mellom brødrene

I hovedsak begynte grensen mellom Østre og Vestre i sør der Holmenkollveien krysser Bernhard Herres vei. Derfra ble gården delt med Holmenbekken til Holmendammen, som vel å merke ikke eksisterte i 1829. Dammen ble trolig kunstig oppdemmet rundt 1900. Videre følger grenselinjen Holmenbekken opp til Stasjonsveiens beliggenhet i dag. Der tok linjen et mer vestlig løp. Husmannsplassen Løkken tilhørte Østre Holmen og lå ved Holmenbekken, antagelig i Bjørnveien 85A/B. Husmannsplassen Hagen lå under Vestre, beliggende vest for Holmenkollen tennisbaner, omtrent der Holmen skole ligger i dag. Mellom Løkken og Hagen må grensen ha gått videre opp mot Besserud stasjon og Holmenkollen. Besserud husmannsplass lå under Vestre Holmen. Denne plassen lå nedenfor Holmenkollbanen, nordvest for krysset i Stasjonsveien og Holmenkollveien. Selve Holmenkollanlegget og Voksenåsen tilfalt Vestre, mens området fra Voksenkollen stasjon, ned mot, og nedenfor Frognerseteren og Heftyevillaen, tillå Østre. Skådalsbekken

Låven til Vestre Holmen gård i 2000. Foto: Clemens Saers

var Østre Holmens østgrense mot Grimelund gård.
Gården skulle altså deles likt mellom Hans og Jokum. Både Østre og Vestre ble verdsatt til 1 lispund Tunge eller 13 skyld 90 s (skyld/skatt). Det nevnes spesielt i skylddelingen at brødrene har drevet hele eiendommen felles frem til 1829.

Det eksisterte ikke et våningshus på Vestre Holmen i 1820. Takstforretning fra 1825 nevner ingen bygning på Vestres del. Det er spekulert i om våningshuset ble bygget i 1826, men vi mangler sikre kilder. I skylddelingsforretningen går det frem at Hans fikk lov å velge hvilken del av gården han ønsket. Hans valgte Vestre Gaard eller Vestre Holmen. Siden valget ikke var bestemt på forhånd, kan det tyde på at bygningene på Vestre ennå ikke var bygget eller sto ferdig til innflytting på skylddelingstidspunktet. I tillegg måtte Jokum betale Hans 700 specidaler for bygningene på Østre. Her var jo hele gårdsbebyggelsen intakt. Det er likevel knyttet noe usikkerhet til alt dette. Hans giftet seg i 1827, og burde hatt sitt eget hus på plass til bryllupet. I skriftet fra Den gamle

bygningskultur i Aker, Aschehoug/ Oslo kommune, 1955, oppgis imid–lertid våningshuset på Vestre Holmen uten kildeangivelse å være bygget i 1823.

Hva gjelder Østre Holmen, så nevner takst fra 1807 at våningshuset stammer fra 1785-86. Noen har anført at Rittmester Treubler bygget en hovedbygning på eiendommen i to etasjer på 1690-tallet. Kanskje skallet av bygningen var intakt i 1785, eller i alle fall at det kan ha medvirket til at våningshuset i 1786 besto av to etasjer. Noe som var sjeldent blant akergårdene på denne tiden. Det har vært påpekt at bygningen fremsto litt for rank i sin opprinnelige form. Fra komitéen om den gamle bygnings–kulturen i Aker er det tilsvarende nevnt at våningshuset ikke hadde de fineste proporsjoner. Det var litt for høyt i forhold til lengden. Dette er endret i vår tid ved å fjerne den overbygde verandaen og gi huset større bredde.

Full gårdsdrift

Etter skylddelingen ble Østre også kalt Nedre eller Gamle Holmen. Tilsvarende ble Vestre kalt Øvre og Nye Holmen. I dag gjelder de opprinnelige betegnelsene, Østre og Vestre.

Begge gårdene hadde full gårdsdrift, og var fortsatt blant de største i Aker etter delingen med over 3000 dekar på hver. I takst fra 1804 er det oppgitt 8 hester, 40 kuer og 20 får på eiendommen. Det er angitt 7 husmannsplasser. Matrikkelen for 1838 oppgir til sammenligning at Østre Holmen hadde 5 hester, 18 kuer, 12 sauer og 3 griser. Den ble da taksert til 11 600 speciedaler, det samme som Vestre. Beitemarken var verdsatt til 1500 speciedaler. En omtrentlig halvering av buskapen på Østre etter skylddelingen avspeiler at gården ble likedelt med Vestre. Vestre Holmen hadde 900 dekar innmark og 2 400 dekar skog. Tilsvarende på Østre, kanskje noe mindre innmark.

Vestre hadde minst opptil 7 husmannsplasser under seg. På Østre var det 5 husmannsplasser.

Avslutningsvis må det i dag legges til grunn at Holmengårdene er av de best ivaretatte gårdene fra det gamle Aker. Hovedbygningen på Østre har gjennomgått store utbedringer med omfattende utskiftning av materialer. Nye, flotte kjøkkenløsninger, bad, vinduer med mer. Fasaden er endret fra hvit til brunfarget. Meget interessant at en akergård så til de grader er ivaretatt for fremtiden. Det har vært eierskifter på Østre på 2000-tallet, men det samme arkitektfirma har stått for restaureringen. Utsikten fra Østre utover Oslofjorden er et kapitel for seg. Byggekomitéen fra 1955 nevner at beliggenheten er en av de

Vestre Holmen gård i juni 2000. Foto: Clemens Saers

vakreste i Aker.
Vestre Holmen har også blitt utbedret de siste år. Det heter at hovedbygningen på Vestre er blitt et praktisk, moderne hjem med synlige røtter tilbake til akersgårdenes velmakts–dager.

Østre Holmens tomteareal utgjør nå 10 mål, mens Vestre rår over 21 mål.

Kilder:

Sollid: Akersgårder, 1947
Bull:Akers historie, 1918
Den gamle bygningskultur i Aker. Komité for bevaring av Akergårder, 1955
Slektsgården Holmen, Grøndahl & Søn, 1950
Berit Holmen: Østre Holmen Gården og historien, 2016
Holden: Akergårder, 1973
Holden: Vestre Aker, 2018
Bryn og Reisegg, Bygd til by nr. 12, Ullern Røa Bygdøy historielag, 2018

Otto Treider (1917 – 1944)

Tekst: Hanne Groth

Foto: Privat og FMU Digitalt

Sersjant Otto Treider i 331 Skvadron måtte hoppe ut av sin Spitfire den 9. februar 1944 og omkom i Den engelske kanal. Han ble født 31. oktober 1917 i Oslo som sønn av filolog, lektor og skolebestyrer Elias Treider fra Oslo og Luise T. født Martini, fra Frankfurt am Main/Gersfeld i Tyskland. Faren og søsknene hans drev Otto Treiders Handelsskole i Oslo, etablert i 1882 av deres far igjen. Moren arbeidet som translatør i tysk og oversatte blant annet mange av bøkene til Max Tau, som hun kjente godt.

Otto Treider vokste opp med sin to år yngre søster Eva i Risalléen 25 på Slemdal. Han tok artium på latinlinjen på Ris skole i 1936. Deretter tok han et ettårig studentkurs ved Otto Treiders Handelsskole hvor han gikk ut som beste elev i 1938.

I 1938 var Treider inne som menig rekrutt til 32 dagers rekruttskole i sambandstroppen i infanteriregiment nr. 4 på Trandum. Han tilbrakte

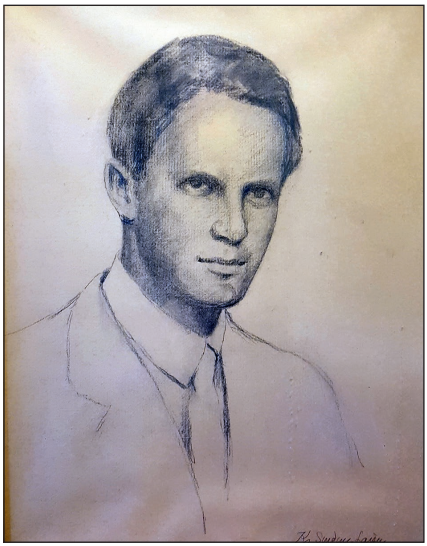

Otto Treider i 1939. Tegning etter et fotografi av Kr. Sinding-Larsen i 1946.

også noen måneder på handelsskole i Frankfurt før han høsten 1938 begynte ved Norges Handelshøyskole i Bergen. Her tok han først diplomeksamen i 1940 så handelslærereksamen 15. juni 1941. Han leste til 1. avdeling juridikum, samtidig som han underviste ved familiens handelsskole i Oslo våren og høsten 1940.

Treider var i ungdomsårene en ivrig roer

Otto og søsteren Eva hadde et godt og nært forhold. Otto oppkalte sin seilbåt "Evaté" etter henne.

og medlem av Norske Studenters Roklub. Han hadde sin egen seilbåt, IOD'en «Evaté», og var generelt interessert i idrett. I Bergen var han med i sportsklubben Brann og deltok i langrenn og orienteringsløp.

Som eldste sønn i sitt ledd i familien var det meningen at han skulle overta driften av handelsskolen etter fullførte studier i Bergen fra høsten 1941. Siden han falt i krigen, ble driften i stedet ført videre av hans svoger Albert Lindvik, hans kusine Lillan Backer-Grøndahl og fetter Ole Jacob Treider.

Deltok i kampene i april 1940

Otto Treider var i Bergen da tyskerne angrep Norge 9. april. Dagen etter reiste han til Voss og videre til Gol og Valdres der han kom i kamp ved Højerast bro. Han var med i trefninger i Gudbrandsdalen og Dombås som troppssjef ved kaptein Rolf Eckhoffs mitraljøsekompani. Da et tog med britiske tropper ved Lora stasjon i Romsdalen ble bombet av tyske fly 21. april, var han med og reddet soldatene ut av toget og fikk dem i sikkerhet – uten tanke på brann- og eksplosjonsfaren. Etter kampene

Vingsersjant Otto Treider ved kortbordet, alltid klar for utkalling på kort varsel. North Weald 1944

gikk han på ski tilbake til Bergen.

Høsten 1940 fortsatte Treider sine studier ved NHH. Men han ville til England for å delta i kampen mot tyskerne. Trolig dro han 21. september 1941 fra Bergen med rutebåten til Askvoll sammen med 10-12 andre som ville flykte.

Etter to mislykkede forsøk på å krysse Nordsjøen reiste Treider 4. oktober som en del av en gruppe på 21 personer, fra Melvær på Bulandet med fiskeskøyta M/B »Stølsgutt». Båten kom til Lerwick på Shetland 5. oktober.

Fordi sønnen hadde flyktet, ble Otto Treiders far arrestert av tyskerne. Moren klarte under hele krigen å holde skjult for tyskerne at hun opp–rinnelig var tysk.
Etter å ha blitt holdt i karantene i tre-fire dager, bar det videre til Skottland og derfra med tog til London. Her ble Otto Treider først klarert av britiske myndigheter ved Royal Patriotic School i Sør-London. Deretter meldte han seg for norske myndigheter i Kingston House i London. Han ble antatt i flyvåpenet 24. oktober 1941 og i november sendt til Liverpool. Derfra med hvalkokeriet «Southern Princess» over Atlanteren til Canada. Han kom til Toronto 4. desember og arbeidet en måned i intendantur-depotet før han tok rekruttskolen, fra 12. januar 1942.

Otto Treider ble deretter opptatt som flyelev ved Hærens Flygevåpens flyverkull nr. 4 og utdannet i perioden 15. februar til 23. desember 1942. På kullet var ti andre nordmenn, blant dem Erik Sunde (VAH nr1/2020). Etter å ha gjennomført elementær flyvertrening på Island Airport i Toronto fra februar til juni, tok han avansert flyvertrening ved No. 32 Service Flying Training School på Moose Jaw i Saskatchewan, hvor han fikk flyvervingen 24. oktober 1942 og ble sersjant. Tilbake i Toronto fulgte avansert flyvertrening ved Island Airport i månedene før jul.

Otto Treider ble først holdt tilbake som instruktør i Canada, noe han ikke ønsket. Etter kort tid fikk han likevel reise, med «Highland Princess» via Asorene til Liverpool, med ankomst London 22. februar 1943. I Storbritannina tok han først operativ trening ved No. 5 Advanced Flying Unit på Tern Hill på våren, deretter ved Operational Training Unit på Rednal/Montford Bridge frem mot sommeren. Han ble bedømt som en «Above average» flyver. Otto Treider kom til 331 Skvadron på North Weald 20. juli. Han fløy Spitfire Mk.IXB og hadde 46 tokt bak seg da han forulykket.

Redningsmannskapene fant ham aldri

På North Weald traff han igjen mange kjente hjemmefra, Bjørn Ræder, Calle Bødtker, Erik Sunde, og Annæus Schjødt. Flere av dem var med ulykkesdagen den 9. februar 1944. De skulle fly Fighter Umbrella, det vil si gi beskyttelse til middelsstore bombefly som skulle angripe No Ball-mål (utskytingsinstallasjoner for de tyske flyvende V1-bombene).

Formasjonen på 21 Spitfires tok av fra North Weald mot Dieppe kl.09.05, og var på vei tilbake da

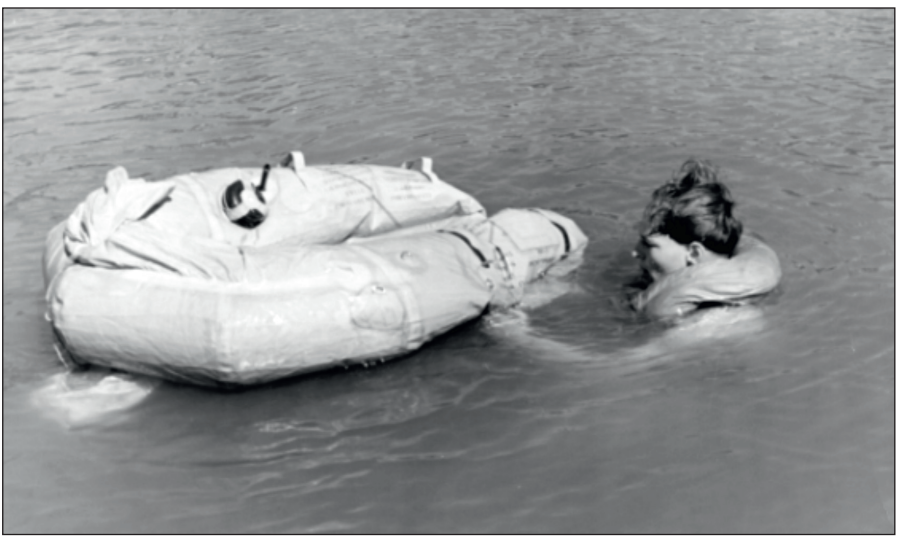

«Rubber Dinghy», gummibåten som alle allierte flyvere var utstyrt med, reddet mange liv under krigen. Det er en praktisk innretning som flyveren rett og slett sitter på under flyvningen. Havner han i vannet, kan han blåse den opp, krabbe ombord og sette seil. Og på seilet er det trykt en bruksanvisning.»
Bildet er fra en øvelse i England. Foto: FMU Digitalt

Otto Treider rapporterte om motorvansker. Da var han omtrent midtveis i Kanalen mellom Dieppe og Dungeness.

Han fløy videre mot England i lav høyde og meldte fra over nødkanalen at han måtte hoppe ut. Flyverne i de øvrige flyene fulgte fallskjermen til den nådde sjøen. De så ham lande i vannet og at han kom seg opp i redningsflåten (dinghy'en). Det var grov sjø, nordavind og vannet forferdelig kaldt. Noen av flyverne sirklet over ham til de så Air Sea Rescue (ASR) på vei ut og tenkte at dette ville gå fint.

Etter å ha fylt drivstoff tok noen fly av igjen mot stedet hvor Otto Treider hadde hoppet ut. Men de fant ham ikke. Redningsflyene meldte fra at de hadde mistet ham av syne, og mannskapet på redningsbåtene klarte heller ikke å lokalisere flåten. Flyvere fra Skvadron 331 og 332 dro på nytt ut for å lete, men fant ham ikke.

Alle på North Weald mottok tapet av Otto Treider med sorg og vantro. Han omtales som en god kamerat, rolig, stø og omgjengelig, og ulykken beskrives som en av de mest meningsløse tragediene i skvadronens historie.

Fordi han aldri ble funnet, levde hans foreldre etter krigen lenge i håpet om at sønnen hadde overlevd. Han fikk ingen grav, men hans navn står både på minnestenen utenfor Ris kirke og på bautaene ved Ris skole og Hemingbanen.

Otto Treider mottok Krigsmedaljen og Deltagermedaljen post mortem.

Et av de siste bildene av Otto Treider før han dro til England.

Kilder:

Cato Guhnfeldt: Spitfire Saga V, Wings Forlag A/S 2014
Private opptegnelser

Stor takk til familien Treider ved Anne-Lise Staib og Harald og Anders Lindvik for verdifulle innspill.

Vinderengutt i 1940- og 50-årene

Tekst: Nils Petter Jacobsen

Foto: Arkiv og Finn Holden

Jeg ser tilbake på en skjermet, trygg og god oppvekst på Vinderen – nærmere bestemt i Vinderen-huset, Holmenveien 1. En verden med få biler, men mange barn og yrende liv. Svært forskjellig fra dagens heseblesende travelhet og trafikk.

Mor var kjøpmannsdatter fra Ørsta på Sunnmøre. Far var høyesteretts–advokat. Jeg kom til verden den 28.april 1944. Den dagen det smalt skikkelig, da RAF bombet flyplassen på Kjeller sønder og sammen. Fødselen måtte skje i kjelleren på Berg skole på grunn av flyalarmen.

Flybilde fra tidlig på 1950-tallet over Vinderen. I bakgrunnen ser vi Ullevål stadion. Ringveien var enda ikke påbegynt.

Conditorigården på Vinderen, "Conten", ble bygget rundt 1903.

Skolen var fødestue, mens sykehus var overtatt av tyskerne.
Det var krig. Mor og far bodde i Madserud allé hos farmor og farfar. Men huset ble tatt av tyskerne, og så ble de plassert i byggmester Hansens nye Vinderen-hus. Der ble vi boende helt til 1960. Etter hvert kom mine søsken: Jens Anders, Anne og Mette.

Bodde over butikkene

I huset var det mye spennende for en liten gutt. Svært loft, vaskekjeller med en ulende sentrifuge, som vi var redd for, og ikke minst butikker med tilstøtende lager og andre bakrom. Grans kjøttbutikk var ekstra spennende. Her var det pølsemakeri og diverse andre produksjonslokaler. Gran bar inn gjennom butikken hele griseskrotter, som ble nedskåret og bearbeidet etter at de var hengt opp i butikklokalet.
Ellers var det Gundersens farvehandel, Liens blomsterforretning, Aas kolonialbutikk, Vinderen Spesial, bokhandel, frisør, og - ikke minst – frøken Garnås sin Frukt og tobakk. Alle barns store favoritt, med godteri, drops og bruspulver. Det siste var populært, med tre forskjellige smaker og pris 10 øre.
På trikkeholdeplassen sto en stor, svart trebygning. Vi kalte den Posthuset. Men det var egentlig administrasjonsbygget til AS Holmenkolbanen, selv om huset også inneholdt postkontoret. Ellers var det åpne omgivelser på vår side av Holmenveien, opp til Hippodromen (dagens Plantasjen) og rittmester Gysler. Ham hadde vi stor respekt for. Han kom til hest i uniform for å handle. Vi lekte i posthushaven og bakken

Inngangen til konditoriet slik mange i bydelen vil huske det.

ned fra Hippen, der jeg opplevde min første hoppbakke. Bakkerekord to meter – med fall.

Trikken var spennende for en liten gutt. Jeg stakk av da jeg var tre år og kom meg på. Ble tatt på Majorstuen og sendt hjem til mor, godt plassert i bua til trikkeføreren.

Gutta og venner i det daglige var naboene. Hans Jacob og Jan Henning Hansen, Jan Fredrik Ottesen, Hanne, Harald og Peter Groth, Gaute Narverud, Bjørn Gundersen, Henning og Tore Gran. Og selvfølgelig mine søsken.

Barnehave i dagens forstand tror jeg ikke det var. Jeg gikk i barnepark ved Ris skole, sammen med blant annet to søte småpiker: Ellebitte Ihlen og Bente Tobiasen. Etter hvert de to flotteste damene på Vinderen? Senere ble det Tomm Murstad på Øvreseter med skiskole.

Trivdes på Vinderen skole

Etter hvert ble det viktig å få begynt på skolen. Syv år gammel ble dette en realitet. Vinderen gode, gamle, lille skole. Det begynte i en tyskerbrakke, der det sto advarsel om at rottegift var utlagt. Det var det eneste som var skremmende. Fru Ragna Nitter var en snill og flink lærer for oss små. Vi lærte mye. Men samnor-

Vinderen stasjon rundt 1940. Den gamle trebygningen besto til utpå 1970-tallet. I bakgrunnen den gamle Hippodromen som fortsatt består.

sken fikk de ikke inn i oss, selv om det sikkert var viktig for mange av datidens skolepolitikere.

Fra 4. klasse begynte storskolen. Det var en jenteklasse og en gutteklasse. Vi fikk Johs. Moe som klasseforstander. Han var særdeles dyktig og ble mektig populær. Gjennom alle de syv årene var det bespisning, kalt «Bessa», kommunens Oslo-frokost. Også var det sløyd, hvor vi fikk prøve oss i håndverkets edle kunster. Jeg må innrømme at jeg ikke drev det langt.

Bedre gikk det i guttemusikken, der jeg kom inn fra jeg gikk i 3. klasse. Først fikk jeg en ess-kornett med sideventiler, gammel og bulket. Senere ble det trompet. Først hadde vi kaptein Hvam som dirigent. Han var streng! Men så kom den dyktige og hyggelige Per Selberg. En fantastisk musikk-pedagog, som virkelig fikk oss til å satse. Et skjørt minne er 17. mai-toget en gang i 50-årene. Vi marsjerte oppover Karl Johan og spilte en av verdens beste og mest kjente marsjer. Den heter «Alte Kameraden». Hverken Per eller noen av oss hadde tenkt på at alle de voksne hadde tvilsomme minner om denne marsjen fra krigens dager. Publikum var ikke begeistret for vår flause!

Det var godt samhold i klassen. Alle var venner. Mine bestevenner var Brynjulf Jensen og Trygve Hirsch. Brynjulf bodde i Tunfaret, en liten veistump fra Ivar Aasens vei inn til tunet på Vinderen gård. Trygve bodde i Villaveien på Frøen. De hadde til og med tennisbane i haven. Vi begynte å føle oss som svære karer da vi gikk ut av 7. klasse. For de fleste gikk veien til Ris skole. Det

«Conten» og hele resten av bygningen brenner og blir totalskadet 13. til 14. august 2008

var en overgang fra lille Vinderen til svære Ris. Da jeg begynte, var vi ni parallelle førsteklasser. Vi hadde lektor Bjarne Skaug som klasseforstander. Han var eldre, og hadde nok en del problemer med forvorpen ungdom. En annen lektor som jeg husker godt og hadde et fint forhold til, var Einar Mæhlum. Han hadde vært på Ris hele sin yrkeskarriere, og opplyste at han hadde hatt min far som elev. Far tok artium på Ris i 1934. Ikke rart at vi ble venner.

I 1960 flyttet vi til Lyveien på Slemdal. Da var jeg ikke lenger verken gutt eller hjemmehørende på Vinderen.

Senere ble jeg jurist, dommerfullmektig og sorenskriver, advokat med privat praksis og ni år som intendant i Norske Selskab. Men det er en annen historie.

Sakslisten til årsmøte i september blir presentert i blad nr. 3, 2021 som kommer ca. 25. august i din postkasse.
Med vårlig hilsen fra leder:
Clemens Saers

Undergrunnsbanen

Tekst: Finn Holden

Foto: Arkiv

Fra 1850 til 1890 økte folketallet i Kristiania sterkt. Bygrensen ble flyttet to ganger, i 1859 og 1878, og mange mennesker måtte bosette seg langt fra sentrum. Den elektriske sporveien som forkortet tiden mellom bolig og arbeidsted, ble anlagt i 1894. Bak den sto ingeniørene Halvor Heyerdahl og Alf Fenger-Krog, begge utdannet ved universitetet i Hannover. Strømmen fikk de fra et kraftverk på Majorstuen som hadde større kapasitet.

Mange mennesker var blitt interessert i turer i Nordmarka, sommer som vinter. Thomas Heftye kjøpte Frognerseteren og åpnet den for byens befolkning. I 1892 ble det første Holmenkollrenn arrangert. Heyerdahl og Fenger-Krog så mulighetene til å anlegge en bane som kunne frakte både turister og fastboende opp i marka. De fikk stiftet A/S Holmenkolbanen, kjøpte arealer av gårdene Ris, Holmen og Grimelund og anla en trasé opp til Besserud. Etter det søkte de konsesjon til en jernbane opp til Holmenkollen. De fikk en konsesjon på en hastighet på «indtil 20 km i timen».

I 1898 åpnet Holmenkollbanen fra Majorstuen til Besserud (den gang kalt Holmenkollen stasjon). Folk som bosatte seg langs banen, men arbeidet i byen, måtte skifte til «blåtrikken» på Majorstuen. Dette ergret både de reisende og Holmenkollbanens ledelse. De ville alle ha en forlengelse ned til byen.
Da baneselskapet ønsket å forlenge banen til Karl Johans gate, krevde Kristiania kommune at endestasjonen ikke skulle ligge i Karl Johans gate, men utenfor Victoria terrasse.

Raset i Valkyriegaden

I 1912 begynte arbeidet med å sprenge og grave en tunnel mellom Majorstuen og Nationaltheatret. Arbeidet begynte fire steder, fra endestasjonene, ved Oscars gate og fra Valkyriegaden. I begynnelsen av september hadde de «minert» 65 meter fra Nationaltheatret og 20 meter fra Oscars gate og Valkyriegaden.
Det lå 3-4-5 etasjes gårder over og langs den nye tunnelen. Nokså snart kom klagene. Allerede i september samme år meldte Aftenposten at når sprengningene foregikk, falt kalkpuss og malerier ned fra veggene.

Valkyrie plass etter raset. Nesten utrolig, men Aftenposten skrev at trikken begynte å gå igjen kort tid etter raset. Foto: Oslo museum

Folk våknet om natten, hørte gjenstandene som falt på gulvet og trodde at «huset ramlede ned».

Om lag 60 meter fra Sorgenfri–gaden støtte arbeiderne uventet på et tverrgående lag med bløt leire. 23. oktober 1912 skjedde den store katastrofen. Hele gatelegemet i Valkyriegaden falt ned i tunnelen. Sporveislinjene hang «som en bro over det gapende hull», der trikken hadde passert et par minutter før. Heldigvis ble ingen mennesker skadet.

Vannrør og gassledninger ble kappet over. Hullet på rundt 800 m_3 ble raskt fylt av vann, men etter at vannkranene var skrudd igjen, rant det ut i grunnen. Jordmasser fra sidene raste ned i hullet. Samme dag begynte man å fylle hullet. Sju hester og tre «lasteautomobiler» fraktet stein fra tunnelinntakene i Slottsparken og Oscars gate. (Aftenposten 24.10.1912)

Allerede to dager etter raset prøvekjørte man over rasstedet «med de tyngste sporvogne som bruges», over «det med bjælke afstivede banelegeme». Noen dager senere begynte sporveien å kjøre i Valkyriegaden igjen.

En undersøkelseskommisjon frifant Holmenkollbanen våren 1913 for skadene på bygningene. Noen gårdeiere gikk rettens vei, men også her ble banen frikjent med begrunnelsen dårlig fundamentering. Holmenkollbanen gjenopptok arbeidet og fortsatt oppsto det sprekker i mange gårder.

Tunnelen ble elv

Under overskriften «De sprukne huse» skrev bygningsinspektør O. Bjelke Holtermann i februar en stor artikkel om skadene. Han skrev at tunnelen hadde virket som avløp for grunnvannet som hadde ligget i fordypninger i fjellet. Bygningene sank ned i fordypninger hvor vannet hadde forsvunnet og kjellere var blitt tørrlagt. «De sprukne huse» ville derfor være begrenset til de områder hvor det var fordypninger i grunnfjellet. Men mange gårder sto på flåter som nå ville tørke og råtne opp. Sprengningene hadde forplantet seg til 400 meter. (Aftenposten 19.2.1913)

Gårdeiere langs tunnelen ba A/S Holmenkolbanen om å stoppe arbeidet inntil spørsmålet om sikkerhet for erstatninger var avgjort. I mars 1914 ble arbeidet stoppet.

En rekke gårdeiere langs tunnelen, men også så langt unna som Pile–stredet og Welhavens gate, gikk til søksmål mot baneselskapet, men ved dommer i byretten i 1924 og 1925 ble banen frikjent. Begrunnelsen var gjerne dårlig fundamentering og sterkt regnvær hele høsten 1912 som skulle ha forårsaket skader på husene.

Men en domsslutning i 1924 pekte på et forhold som ble referert i Høyeste–retts behandling i 1931. Grunnfjellet består av skiferlag hvor det går dype renner på tvers av tunnelen. En av dyprennene, kalt «Slottsparkens dyprenne», løp fra Bislettbekken i Pilestredet under Welhavens gate, Hegdehaugsveien, Wergelandsveien og Slottsparken mot Drammensveien. I denne rennen lå det også mye bløt leire. Da arbeidet med tunnelen startet høsten 1912, sank hus i Welhavens gate og fortsatte å synke. Etter 1914 var det opphold, men fra 1926 begynte husene igjen å sprekke. Senkningen ble målt til 20-30 centimeter. (Høyesterettsdom 1931-5-16).

Ligger på fjell

Før åpningen av banen i 1928 ble ingeniørene på arbeidet spurt om arbeidsprosessen. De sa at det vanskeligste problemet hadde vært tverrgående lag av våt leire som rant inn fra siden. Arbeidet hadde foregått ved at de hadde gravd dype grøfter i 4-5 meters bredde. På hver side hadde de slått brede stålplater ned i fjell. Så hadde de gravd seg ned til høyden for det kommende taket og støpt taket mellom stålplatene, en meter tykt i armert betong. Så hadde de gravd ut massen mellom stålplatene og lagt den oppå taket. De gravde ut to parallelle tunneler og her og der mannshøye åpninger mellom dem. Også veggene er i en meter armert betong. Hele banen ligger på fjell, mange av husene over er festet på banetaket. Det dypeste punktet ligger 30 meter under gaten.

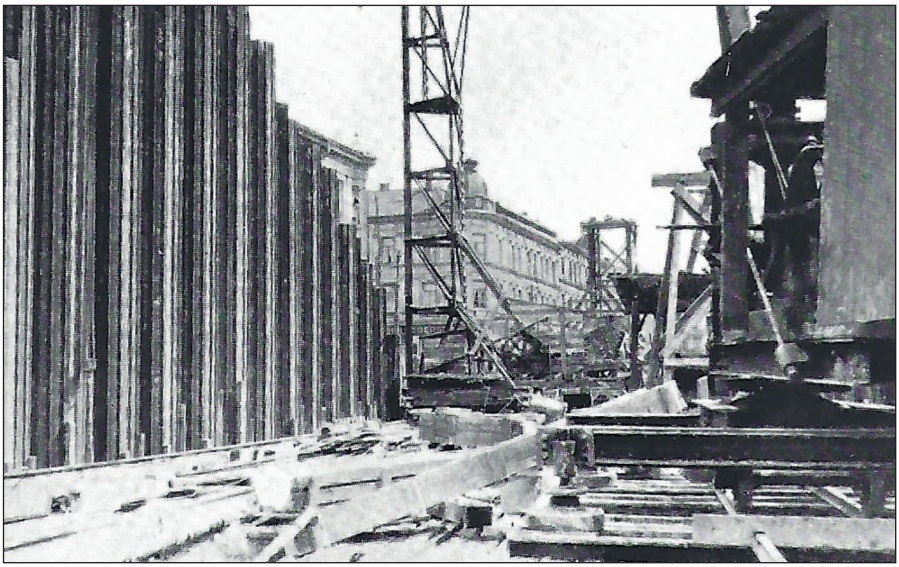

Bildet viser hvordan tunnelen ble laget med blant annet stålplater festet til fjellet. Foto: Oslo museum

Andre byggeperiode fra 1926

I mars 1926 startet arbeidet igjen, men da etter andre planer. For det første skulle det legges to tunneler ved siden av hverandre, med en vendesløyfe under Oscars gate. For det andre ble traséen i Valkyriegaden flyttet noen meter sørover til selve plassen. Traséen ble hevet noen meter også. Holmenkollbanen fikk godkjent at endestasjonen skulle legges under Abelhaugen.

Oppgjøret

Gårdeierne gikk stort sett enkeltvis til erstatningssak mot Holmenkollbanen. Gårdene nærmest det store hullet, Valkyriegaden 3 og 5, ble tilkjent erstatning, men i de fleste sakene om gårdene langs banen ble denne frikjent av byretten. Mange gårdeiere fikk økonomiske problemer fordi leieinntektene ikke kunne dekke utgiftene ved å reparere skadene på gårdene.

Oslo kommune grep inn for å redde gårder som ellers ville blitt ubeboelige. I mai 1922 ble tolv gårder kjøpt for skattetakst, 659 729 kroner, og satt i stand for 946 000 kroner. Det spesielle var at samtlige gårder lå et godt stykke fra tunnelen, flest i Welhavens gate, øst for Slottsparken.

I januar 1931 kom ankesakene fra flere dommer i 1924 og 25 opp for Høyesterett. Dette gjaldt 19 enkeltstående gårder. I tillegg krevde Oslo kommune erstatning for de tolv

gårdene kommunen hadde ervervet i 1922 og for skadene på gater og vann-, kloakk- og strømledninger for 23 eiere av «sprukne gaarde» i Welhavens gate. Hegdehaugsveien, Pilestredet, Parkveien, Josefines gate, Meltzers gate, Oscars gate og Wergelandsveien, samt kommunen gikk til erstatningssak mot Holmenkollbanen. I februar 1931 begynte saken for Høyesterett. 16. mai samme år falt dommen.

Høyesterett kom til et annet resultat enn byretten. Det kan skyldes en annen vektlegging av bevismaterialet. Men dessuten kom det faktum at med en gang arbeidet på tunnelen ble gjenopptatt i 1926, begynte gårdene på ny å synke og sprekke. Det ble klart for retten at skylden for de «sprukne gårde» lå hos undergrunnsbanen. Holmenkollbanen ble dømt til å betale erstatning ved skjønn for skadene på husene og eventuelt tapt husleie og til kommunen for gatene. Erstatningsbeløpet pluss sakskostnader kom på 3,6 millioner. De samlede utgiftene til tunnelen beløp seg til rundt 14 millioner kroner. Verdenskrisen i de harde 30-åra førte til at trafikken på undergrunnsbanen ikke steg så meget som ventet. A/S Holmenkolbanen ble truet av konkurs.

Aker kommune hadde i mellomtiden stiftet et kommunalt selskap, A/S Akersbanene, som bygde og drev Smestadbanen og Sognsvannsbanen. Kommunene Oslo og Aker og Holmenkollbanen forhandlet seg fram til avtale. Smestadbanen og Sognsvannsbanen ble overdratt til Holmenkollbanen, Aker kommune fikk aksjer som ga kommunen aksjemajoriteten i banen. Den nye A/S Holmenkollbanen skulle drive alle tre banene, men var fortsatt et privat selskap med privat og kommunalt eierskap. På lengre sikt er under–grunnsbanen blitt en av hovedårene i byens kommunikasjoner. I 1995 ble den slått sammen med tunnelbanen i øst. Oslo øst og Oslo vest ble et trafikkmessig hele. Begrepet «undergrunnsbanen» ble historie, men var starten.

Kilder: Mange artikler og notiser i Aftenposten, under søkeord Holmenkollbanen, undergrunnsbanen, «sprukne hus». Høyesterettsdom av 16. mai 1931. Beretning om Oslo kommune 1912-1947, Holmenkollbanen 50 år.